

RANNSÓKN Á LÆSI FULLORÐINNA

Inngangur

Á undanförunum árum hefur alloft komið til umræðu hvernig læsi fullorðinna kunni að vera háttað hér á landi. Menn hefur greint á um stöðu mála, einkum hvort þörf sé á að rannsaka lestrarfærni fullorðinna en flestir virðast þó sammála um að nauðsynlegt sé að beina sjónum að þessu máli.

Ekki er um að ræða íslenskar rannsóknir á þessu sviði en ýmislegt getur veitt vísbendingar um hvað við er að etja. Þar má til að mynda nefna svokallaða IEA-rannsókn sem gerð var 1991 á læsi 9 og 14 ára grunnskólanemenda. Þó svo þar hafi ekki verið sett ákveðin mörk á læsi eða treglæsi kemur fram í skýrslu (Sigríður Þ. Valgeirsdóttir 1993:27) að ætla megi að um 6% 14 ára unglínga eigi í verulegum erfiðleikum með lestur og reyndar látið liggja að því að næstu 4-6% þar fyrir ofan kunni að eiga í að minnsta kosti tímabundnum erfiðleikum.

Síðan þessi rannsókn var gerð hefur margt breyst í lestrarheiminum. Kröfur um læsi hafa stóraukist og texti breyst mjög með tilkomu upplýsingatækni sem nú er orðin almenningseign hér á landi. Sem dæmi um breytingarnar má nefna að fyrir svo sem 10 árum mátti heita að fólk skrifaði almennt lítið sér til ánægju og afþreyingar. Nú er þessu öfugt farið. Fjölmargir Íslendingar nota tölvupóst, lesa og skrifa á heimasíður, blogga, senda SMS-skilaboð og taka þátt í rauntímaspjalli á neti. Ritun er orðin að afþreyingu.

Íslendingar tóku þátt í svokallaðri PISA-rannsókn árið 2000. Þar var kannað læsi 15 ára unglínga við lok skyldunáms. Þessi rannsókn er mikilvæg vegna þess að almennt er lítið svo á að þá séu þessir unglíngar búnir að uppfylla þær kröfur sem settar eru um færni sem þjóðfélagið krefst og fram kemur meðal annars í Aðalnámsskrá grunnskóla frá 1999.

Samkvæmt niðurstöðum PISA-rannsóknarinnar eru um 14% unglínga það illa læsir að þeir eiga í verulegum erfiðleikum með að lesa og líklegt er að þeir geti vart stundað störf þar sem eitthvað reynir á lestur, þó í litlu sé.

Guðmundur Kristmundsson

Elísabet Arnardóttir

Sumar þjóðir, sem þátt tóku í þessari rannsókn, setja viðmiðunarmark örðugleika nokkuð hátt og ef það viðmið er notað hér falla um 45% nemenda innan þeirra marka.

Engin rannsókn hefur verið gerð hér á landi á læsi fullorðinna, þ.e. fólki 17 ára og eldra. Norðurlandabúar hafa þó gert nokkuð í þeim málum og ekki er ólíklegt að einhvern lærdóm megi af niðurstöðum þeirra draga.

Í skýrslu til menntamálaráðuneytis (2002) um lestrarfærni fullorðinna er gerð tilraun til að reikna út stöðu mála hér á landi með því að nota tiltæk gögn frá Norðurlöndum auk PISA-gagna héðan. Fundin er svokölluð „besta staða“ en það er það hlutfall hvers aldurshóps þar sem það er lægst á Norðurlöndum fyrir hvern hóp (auk PISA-gagnanna fyrir 15 ára unglínga á Íslandi). Niðurstaða þessa er að ætla má að 6,10% 25-35 ára eigi við lestrarvanda að stríða, 6,80% 36-45 ára, 10,70% 46-55 ára og 20,70% 56-65 ára. Alls er giskað á að þetta séu um 4600 manns á Íslandi.

Rannsókn á læsi fullorðinna

Á þessu ári var hafist handa við að rannsaka læsi fullorðinna hér á landi.

Í rannsókninni er gengið út frá því sjónarmiði að enginn maður sé ólæs og enginn hafi náð fullri færni í lestri og ritun sem einu nafni kallast læsi. Engum er fullfarið fram

og allir ættu að eiga þess kost að bæta færni sína á þessu sviði sem nú er talið skipta höfuðmáli fyrir sjálfstæði einstaklingsins og lýðræði og afkomu þjóða.

Vonast er til að rannsóknin geti veitt mikilvægar upplýsingar um læsi þátttakenda. Það er að auki markmið rannsakenda að nýta gögnin til að finna viðmið fyrir tiltekið lestrarpróf og gera það að nytsamlegu tæki til að meta lestrarfærni fullorðinna.

Auk þess að leysa prófið svara þátttakendur spurningum um lestur sinn, lestrarvenjur og ritun. Spurt er um ótal margt tengt læsi, t.d. hvernig fólki gekk að læra að lesa, um minningar þess tengdar lestrarnámi, um eigið mat á lestrar- og ritfærni, hvað það les í tómstundum, hvort það noti textavarp, hvernig því gengur að leita í stafrófsröð og hvort það lesi mishratt eftir eðli texta, svo nokkuð sé nefnt. Einnig hvort það ráði krossgátur, hvort það hafi skrifað grein til birtingar í dagblaði, hvort það haldi dagbók, fari á bókasöfn, skrifi á bloggsíður, hver hjálpi börnunum á heimilinu við skólalærdóminn og margt fleira. Leitast verður við að tengja upplýsingar úr spurningalista við niðurstöður úr prófinu. Þess er vænst að þetta veiti upplýsingar sem gætu nýst við ráðgjöf og aðstoð við fólk sem kann að eiga við lestrarvanda að etja og einnig þá sem vilja bæta lestur og ritun með einhverju móti.

Framkvæmd

Ákveðið var að leita til stórra fyrirtækja og stofnana til að fá þátttakendur og beina sjónum þar með eingöngu að fólki á vinnumarkaði. Má segja að hentisjónarmið hafi ráðið þar að einhverju leyti för því ekki er auðvelt að fá stóran hóp fólks til að taka þátt í rannsókn sem þessari. Stefnt var að því í upphafi að fá 200 manna úrtak og leitast við að fá hlutföll kynja, aldurs og menntunarstigs svipuð og koma fram í riti Hagstofu Íslands, Vinnumarkaður (2002).

Rannsakendur leituðu stuðnings m.a. hjá Eflingu, Starfsafli og Fræðslumiðstöð atvinnulífsins. Má með sanni segja að þar hafi undirtektir verið afar jákvæðar og

uppörvandi. Rannsóknaráætlun var borin formlega undir Persónuvernd og Vísindasiðanefnd og fékkst samþykki frá þeim enda engum persónugreinanlegum upplýsingum um þátttakendur haldið til haga í rannsókninni.

Leitað var til fjögurra stórra fyrirtækja og stofnana. Þessi fyrirtæki voru flutningafyrirtæki, olíufyrirtæki, þjónustustofnun og fyrirtæki á fjarskiptamarkaði. Þrjú þeirra voru með umsvif um allt land.

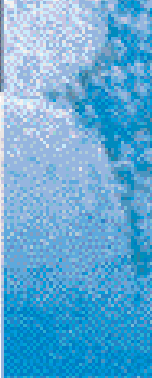
Með góðri hjálp frá Eflingu, Starfsafli og Fræðslumiðstöð var rannsakendum komið í samband við tengilið hjá hverju fyrirtæki. Þessir tengiliðir voru ýmist starfsmannastjórar eða fræðslustjórar og sáu þeir um að leita samþykkis yfirmanna sinna áður en prófun hófst. Ekki er að orðlengja að allir þessir tengiliðir stóðu sig framúrskarandi vel og var samstarf við þá með miklum ágætum. Yfirleitt kynntu rannsakendur verkefnið á fámennum fundum með starfsmönnum, heimsóttu deildir og röbbuðu við deildarstjóra og starfsmenn. Oftast höfðu tengiliðirnir kynnt verkefnið á einhvern hátt áður en rannsakendur mættu á staðinn, t.d. með auglýsingum, tölvupósti eða greint frá því á starfsmannafundum.

Gagnaöflun hófst í lok mars 2004. Til aðstoðar við rannsóknina voru 10 sálfræðinemar í Háskóla Íslands þjálfaðir í að leggja fyrir spurningalistann og prófið. Prófað var bæði á höfuðborgarsvæðinu og úti á landi. Prófun hvers þátttakanda tók yfirleitt 20-30 mínútur og fól í sér viðtal sem byggðist á spurningalista og síðan var lesskilningsprófið lagt fyrir.

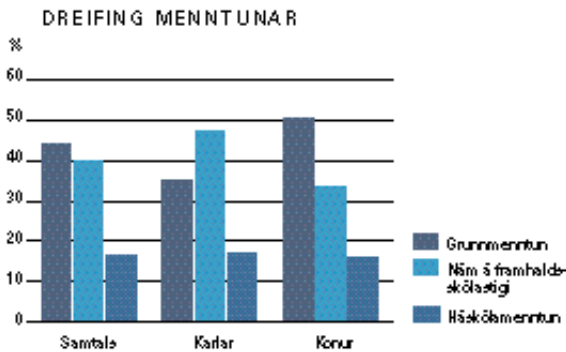
Staða rannsókna

Þegar þetta er skrifað er prófun lokið og gögn hafa verið slegin inn á tölvu og undirbúningur að tölfraðilegri úrvinnslu stendur sem hæst. Úrvinnsla spurningalista er komin á gott skrið en úrvinnsla úr lestrarprófi er ekki hafin þegar þessi grein er skrifuð.

Í úrtakinu er 321 maður og er það töluvert stærra úrtak en áformað hafði verið að afla í fyrstu en það gefur að sjálf-

sögðu rannsókninni enn meira gildi. Ekki er unnt að veita óyggjandi niðurstöður enn sem komið er en hér á eftir er getið um niðurstöður úr örfáum þáttum sem snerta lestrarvenjur og ritun. Einhverjar vísbendingar má að sjálfsgöðu lesa úr þessum bráðabirgðaniðurstöðum. Það kom nokkuð á óvart að erfiðara reyndist að fá karlmenn til að taka þátt í rannsókninni en konur. Af 321 þátttakanda voru 139 karlar og 182 konur.

Örfáar niðurstöður

Svo sem að framan segir er fátt að segja frá niðurstöðum enn sem komið er. Hér skal þó getið nokkurra atriða sem einkum tengjast lestrarvenjum fólks og tilgangi lestrar, svo sem lestri vegna vinnu og tómstunda. Þá verður vikið að lesefni og rafrænum textum, lestri á neti og samskiptum, svo sem tölvupósti, rauntímaspjalli og SMS-skilaboðum. Athygli vekur að töluvert bil er á milli kynjanna í mörgum þáttum sem tengjast lestrarvenjum.

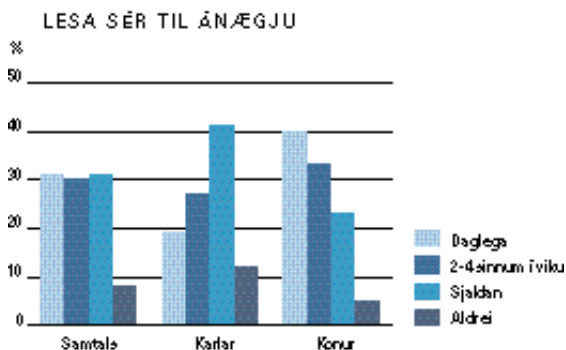
Lestur og starf

Í þessari rannsókn kemur fram að rúm 52% telja sig þurfa að lesa meira eða minna í viku hverri vinnu sinnar vegna, þ.e. efni tengt vinnu. Tæp 40% þurfa sjaldan á því að halda og einungis um 8% telja sig aldrei þurfa að grípa til lestrarkunnáttu í vinnu. Niðurstöður eru mjög svipaðar hjá körlum og konum. Lestarfærni virðist því vera mikilvægur þáttur í starfshæfni en líklega ekki títtnefnd þegar auglýst er eftir starfsfólki. Í rannsókninni var þessi lestur

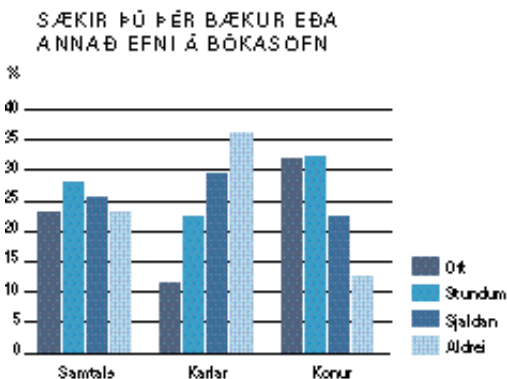
ekki greindur frekar en áhugavert væri að kanna hann betur og hvers kyns efni starfsmenn þurfa að lesa.

Lestur í tómstundum

Þátttakendur voru spurðir nokkurra spurninga um tómstundalestur og hve oft þeir gripu lesefni og læsu eingögu sér til ánægju. Þá er ekki átt við stutta texta eins og fréttir í dagblöðum heldur bækur eða lengri greinar. Þessari niðurstöðu svipar til þeirra sem menn hafa fengið í rannsóknum á unglingum. Þar er tómstundalestur drengja mun minni en stúlkna.

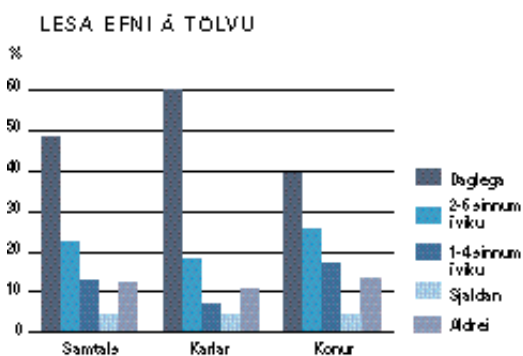
Spurt var hvort þátttakendur sæki sér efni á bókasöfn. Þar kemur fram mikill munur milli kynja og tengist vafalaust því að konur virðast duglegri við lestur í tómstundum.

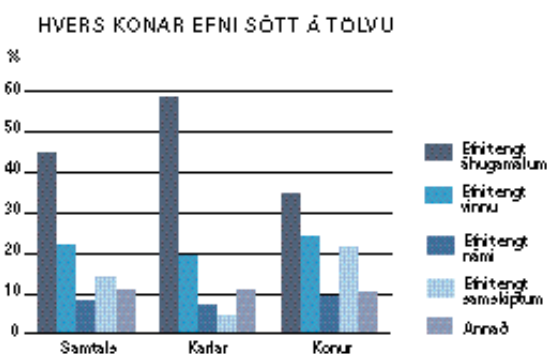
Efni á tölvu

Á undanföllum áratug hefur orðið gjörbylting á aðgangi að alls kyns lesefni á rafrænu formi. Nú má heita að þorri fólks hafi aðgang að tölvu og meirihluti þeirra tengdur neti. Því var við hæfi að kanna hvernig lestri á þess konar miðlum er háttað. Niðurstöður eru mjög í samræmi við það sem ætla má. Hlutverk tölvunnar er orðið verulegt þegar kemur að lestri og hjá sumum er hún helsta uppspretta lesefnis og hvati til ritunar.

Hvers konar efni sækir fólk einkum á tölvu?

Þátttakendur voru spurðir hvers konar efni þeir sæktu á tölvu, hvort það væri tengt áhugamálum, námi, vinnu eða samskiptum við annað fólk.

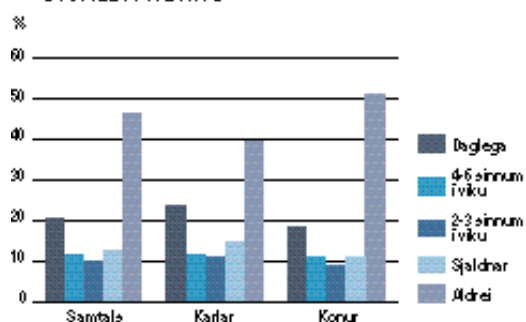

Rafræn samskipti

Tölvupóstur er mikið notaður og alls segjast 36,4% nota hann daglega, 45% karla og 30% kvenna. Um 26% segjast

nota tölvupóst 4-6 sinnum í viku, 22% karla og 29% kvenna. Þeir sem nota hann sjaldnar eru 24%, 19% karla og 28% kvenna. Um 13% segjast aldrei nota tölvupóst og í þeim hópi eru karlar rúm 14% og konur tæp 13%.

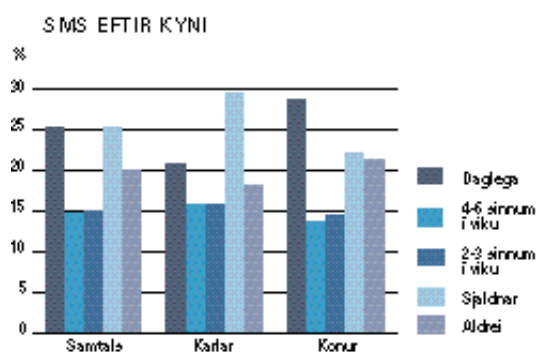
SPJALL Á NETINU

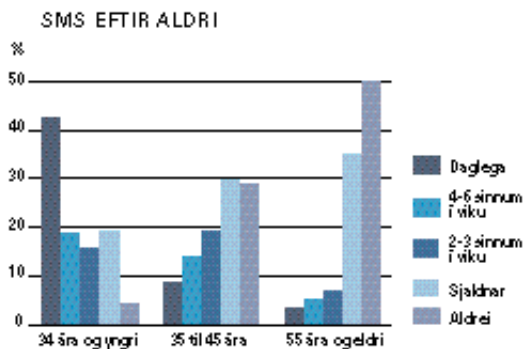

Spurt var hvort þátttakendur notfærðu sér rauntímaspjall í tölvu. Niðurstöður benda til þess að hér sé um virkan vettvang til samskipta að ræða, sérstaklega hjá yngra fólki og flestir sem nýta sér þessi samskipti í verulegum mæli sögðust nota MSN.

SMS-skilaboð

Það vakti athygli rannsókmanna hve margir senda SMS-skilaboð og það virtist eiga við um unga sem eldri þó svo verulegur munur sjáist eftir aldri. Athyglisvert var að ekki var meiri munur á kynjunum hvað þetta varðar. Oft hefur því verið haldið fram að stúlkur séu mun öflugri á þessu sviði en sú virðist ekki raunin hjá fullorðnum.

Einn mola mætti svo bjóða hér að lokum. Þegar þátttakendur voru spurðir hvort þeir myndu treysta sér til að skrifa grein til birtingar í dagblaði, t.d. minningargrein, svöruðu 92% þeirri spurningu játandi. Hlýtur þetta ekki að vera einhvers konar met?

Afar áhugavert var að ræða lestur og ritun við þátttakendur og margt vakti til umhugsunar. Þar má til dæmis nefna að flestir töldu að þeim gæti farið fram í lestri og ritun og höfðu skoðun á því hvað þeir teldu að sig skorti helst og hvers konar aðstoð gæti komið að gagni. Vonandi geta þessar upplýsingar nýst við símenntun á komandi árum.

Þakkir

Rannsakendur eru mörgum þakklátir fyrir margvíslegan stuðning. Má þar fyrst nefna beina stuðningsaðila sem eru Oddssjóður Reykjalundar, Kennaraháskóli Íslands, menntamálaráðuneytið, Efling, Starfsafl og síðast en ekki síst Fræðslumiðstöð atvinnulífsins. Einnig ber að þakka af alhug þeim fyrirtækjum og stofnunum sem leyfðu rannsakendum að koma „inn á gaff til sín“ og hinum ágætu starfsmannastjórum og fræðslustjórum sem stóðu sig frábærlega við alla aðstoð og skipulagningu. Rannsóknarstjóra Reykjalundar, Mörtu Guðjónsdóttur og Amalíu Björnsdóttur, dósent við KHÍ, eru færðar alúðarþakkir fyrir góð ráð og liðveislu. Að lokum er rétt að þakka þeim sem voru allra mikilvægastir – en það er á fjórða hundrað þátttakenda á ýmsum vinnustöðum

landsins sem létu sig hafa það að rabba við ókunnugt fólk um lestur og skrift og meira að segja taka lestrarpróf í þágu vísindanna.

*Elísabet Arnardóttir,
talmeinafræðingur á Reykjalundi.*

*Guðmundur Kristmundsson,
dósent við Kennaraháskóla Íslands.*

Heimildir

Aðalnámskrá grunnskóla. 1999. Reykjavík, menntamálaráðuneytið.

Aukin lestrarfærni fullorðinna. Tillögur um úrræði og leiðir. 2002. Reykjavík, menntamálaráðuneytið.

Sigríður Þ. Valgeirsdóttir. 1993. Læsi íslenskra barna. Reykjavík, menntamálaráðuneytið, Rannsóknastofnun uppeldis- og menntamála, Kennaraháskóli Íslands.

Vinumarkaður. 2002. Reykjavík, Hagstofa Íslands.